

הדף היומי

מסכת כתובות - דף ג'

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י מדרשית הדף היומי פ"ת
לע"נ גיטל מלכה ע"ה בת הר"ר אשר אנטשיל ז"ל

עיונים על הדף

האם יש "אונס ביום אחרון"?

הביאה הגמ' ב' דעות בשיטת רבא, האם יש אונס בגיטין או לא. הראיה האחרונה שעוסקת בה הגמ', אדם שאמר שהרי זה גט אם לא יחזור תוך ל' יום. וזר, אולם לא יכל להיכנס לעיר, מחמת שלא מצא מעבורת לחצות את הנהר. ופסק שמואל שהגט חל, אע"פ שגאנס. ונקטה הגמ', היות והוא הזיק לעצמו, היות ודבר שכיח שאין מעבורת.

מחמת נידון זה ודמים לו, דנו רבותינו הקדמונים, מה הדין באונס ביום אחרון. היינו, אדם שהיה לו שהות לקיים תנאו או לעשות מצוותו וכו', ונמנע ולא עשה, וברגע האחרון גאנס ולא עשה מחמת אונסו, האם הדבר מוגדר לאונס או לפשיעה, שהרי לא היה לו להמתין לרגע האחרון. ונלקט מקצת הדברים המפורסמים.

בשו"ע (או"ח סי' קח' הלכות תפילה) בענין מי שלא התפלל לסיבת טעות או אונס או במזיד. ופסק, יש תשלומין לתפילה שלא התפלל מחמת טעות או אונס, ובתפילה הבאה לאחר מכן, יתפלל ב', הראשונה לחובת השעה, והשנייה לתשלום. אולם אם הזיד, אין תשלומין לתפילתו, אף שיכול להתפלל נדבה. ופסק השו"ע (סעיף ח'), "מי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו ובין כך ובין כך עברה לו השעה וכו' כולם חשובים אנוסים ויש להם תשלומין". עכ"ל.

מקור הדין הוא מהנימוק"י (ב"ק פרק כיצד הרגל י: מדפה"ר) וז"ל "אמר המחבר ולפי' הרמ"ה נ"ל ברור דמי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן וכו' הרי זה כאנוס". אמנם מסיים הנימוק"י, שהיות ולענין תפילה מצאנו שהחמירו ואמרו שלא ישב לפני הספר סמוך למנחה וכו', וזה אינו רשאי לומר יהיה לו שהות, לכן נחשב כפושע. אולם הכרעת השו"ע כדברי הנימוק"י בראשיתם מחמת דברי הרמ"ה שהובאו שם, עיי"ש.

ברמ"א (יו"ד בהלכות נדרים סי' רלב' סעיף יב') הביא ב' דעות בנידון, מי שנשבע או נדר לעשות דבר תוך שנה, או ביום פלוני, יש לו לעשותו מיד או בשחרית כשיגיע אותו היום, שמה ישכח אחר כך ולא יעשנו, ויעבור על נדרו ושבועתו. ואם לא עשהו מיד, כי אמר עדיין יש לי פנאי לעשותו, ושכח או גאנס אחר"כ ולא עשהו, י"א דמקרי אונס (הר"ן פ' כיצד הרגל). ויש אומרים דלא מקרי אונס (חיודשי אגודה פרק מי שאחזו).

מה שהביא מהר"ן, כנראה הכוונה לנימוק"י הנדפס לפנינו על הר"ף בב"ק. ומה שהביא את שיטת האגודה. כתב האגודה (גיטין פרק מי שאחזו ציון קלב') שיש להוכיח מהנידון של בית בערי חומה שאונס ביום אחרון לא מוגדר כאנוס. וראיתו, הקונה בית בערי חומה, יש רשות למוכר לפדות תוך שנה מעת לעת. ואח"כ נחלט הבית ביד הלוקח, אם לא פדהו. היות וראה הלל שהלוקחים נהגו להתחבא ולהשטמ מהמוכר, כדי שהמוכר לא יפדה את הבית. תיקן הלל, שאי"צ לפדות את הבית מהלוקח, אלא זורק את המעות ללשכה ופודה את ביתו. מוכיח האגודה, מדוע הלל היה צריך לתקן תקנה, הרי יטען המוכר כלפי הלוקח, אמנם לא היית לפני, אולם זה אונס ביום אחרון. אלא ודאי אונס ביום אחרון, לא מוגדר כאנוס. והיה צריך לדאוג לפדות כבר מהשנה. והלל תיקן תקנה לטובת המוכר.

דברי האגודה הועתקו בב"י בהלכות תנאים (סי' רז' ציון ה' להדהו' מכוני-ים), ומכח דברי האגודה פסק הב"י, מי שנדר לעשות דבר מה וכו' וגאנס ביום אחרון, לא נקרא אונס, שאל"כ מדוע היה הלל צריך לתקן תקנה למוכר וכו'.

ומעתה כל הסוגיא צריכה תלמוד, התברר שחלקו הנימוק"י ועוד, האגודה ועוד, האם אונס ביום אחרון מוגדר כאנוס או לא. אולם הב"י פסק בשולחן בהלכות תפילה כנ"ל, שאונס ביום אחרון מוגדר כאנוס. ולכן יכול להתפלל. מאידך, פסק לגבי הלכות נדרים כפי שהובא בהלכות תנאים, שיש לסמוך על האגודה, ואונס ביום אחרון, לא נקרא אונס. ועוד צריך להבין, כמבואר הרמ"א בהלכות נדרים, הביא שנחלקו בכך הראשונים. ואילו בהלכות תפילה סתם הרמ"א כדברי המחבר, שמוגדר כאנוס.

ביאר במשמרת חיים (ח"א ענייני תפילה אות ו) שיש לחלק בין תפילה לגבי שאר עניינים. בתפילה, כדי שלא יוגדר כתשלומים לתפילתו, צריך להיות בהגדרת "פושע". אם גאנס, אף שגרם לעצמו את האונס, פושע הוא לא. (ואם נדקדק את לשון הנימוק"י שחולק על ביאורו של הרמ"ה, לא כתב שהוא פושע, אלא קרוב להיות כפושע.) ולכן יכול להתפלל תשלומים. אולם לגבי נדרים ושבועה וכו', ברגע שהתקיים הדבר, הרי הוא התקיים, ומה לי באונס מה לי ברצון. ולכן פסק האגודה והביאו הרמ"א בהלכות נדרים והביאו הב"י בהלכות תנאים. ולא הביאוהו בהלכות תפילה. ודו"ק.

ועדיין צריך ללבן את דברי הסוגיא שלנו. שמבואר, שאילו היה אונס שלא שכח, אונס ביום אחרון היה אונס. ואילו בעל האגודה פסק שאונס ביום אחרון, לא היו אונס.

נקט הקצוה"ח (סי' נה' סק"א) שדין בית בערי חומה מיוחד הוא, שאין כאן מכירה שעומדת על תנאי, אם ינאל המוכר או לא. אלא התורה אמרה שהמכר קיים והבית שייך ללוקח. אלא אמרה תורה שיש זכות למוכר לנאול, ואין כזה מושג "אונס כמאן דעבד" אמנם הוא גאנס אולם הקרקע שייכת למוכר. ומה שייך לדון כאן אונס. כאשר הדבר נעשה על תנאי יש לומר שתלוי הדבר ע"פ התנאי, ויש לאונס להגדיר שקיים או לא קיים. אולם כאשר המכר חל בצורה ברורה ויש זכות לנאולה כל עוד לא נתקיים הזכות של הגאולה המכר קיים ועומד ולכן דווקא כאן האגודה אמר את דינו שאין אונס ביום אחרון. (ועי' בנתיבות שם בארוכה מה שפלפל בדברי הקצוה"ח.)

ועי' בהגר"ח בכתבים (כתובות כאן) שמבואר שיש ב' עניינים לגבי קביעת זמן ועמידה בזמן. יש, ואדם אומר לאשה, בעבור שתשמשי את אבי ג' שנים. כאן התנאי של הימים הוא מעצם המעשה. ואם שימשה ג' שנים חסר יום אחד, לא התמלא התנאי. ויש, שהתנאי לזמן לא קשור לעצם המעשה. המעשה די לנו שיתקיים פעם אחת, אלא הזמן נקבע שעד אז יהיה אפשר לקיים את התנאי. ומעתה כך, לגבי בית בערי חומה, אמרה תורה שמוכר יכול לנאול כל השנה, אם לא נאל נחלט אצל הלוקח. מעשה הגאולה צריך להיות פעם אחת ויחידה, ותו לא. רק נתנה התורה זמן למוכר למשך שנה תמימה, אם גאנס ביום האחרון, אמר האגודה אין זה אונס, כיון שהיה לו לקיים קודם.

אולם בסוגיא שלנו, אם לא באתי תוך ל' יום הגט יחול ולא מצא מעבורת. מה שגורם לגט לחול זה עצם הדבר ש"לא בא", היינו כל מה שלא בא ביום א', ולא בא ביום ב', עד ל' יום, גורם לגט לחול. הזמן הוא מעצם קיום התנאי, אם יבא אף פעם אחת יתבטל הגט, ואם לא יבא יקיים את הגט. אם גאנס ולא בא אין כאן "לא באתי כל ל' יום" היות ומה שיגרם לגט לחול זה מה שלא בא, ואם זה באונס אין זה נקרא שלא בא, וכאן לא אומרים שאונס ביום אחרון אינו מוגדר כאנוס. אלא רק בדבר שכיח כמו שנזכר בגמ' לפנינו. (ועי' בשיעורי הגרש"ר, שדן לפי הבנה זו, מה יהיה הדין, אם לא יכול לבא מחמת אונס ביום העשרים, האם גם אז נאמר שלא התקיים התנאי. והגט לא יחול אף שלא יבא לאחר ל' יום.)

סיכום הדף

נושא היום: אונס בגיטין. תקנת שקדו.

לשיטה א', רבא אמר, שאין אונס בגיטין, והגט קיים אע"פ שגאנס. **וטעמו משום צנועות**, על צד שהגט יחול, הם לא ידעו, וישבו עגונות. **ומשום פרוצות**, פעמים הגט לא יחול, וינשא ויהיו הבנים ממזדים. **ויש כח ביד רבנן להפקיע את הקידושין**, היות וכל המקדש על דעת רבנן מקדש. ואף במקדש בביאה, עשו את בעלתו בעילת זנות.

שיטה ב' בדברי רבא, **יש אונס בגיטין, ואין הגט חל באונס. ומקשה הגמ', בדומה** לראיות שהביאה ללשון הראשון, **(נתן גט שיחול לאחר יב' חודש** אם לא חוזר. ומת בתוך חזון, אינו גט. **מוכת**, אם חלה, על אף שהיא אונס, הגט חל. **דוחה הגמ'** הגט אינו חל, ומה שאמרו "מת" לחדש שאין גט לאחר מיתה. אמנם, **דין זה שאין גט לאחר מיתה**, אפשר ללמוד מהאומר הרי זה גיטך אם מתי וכו', שלא הועיל כלום. אולם כאן התנא חידיש, שלא נאמר כדברי רבי יוסי, שזמן הגט מוכיח עליו, ואין זה נקרא גט לאחר מיתה. אמר שהגט יחול מעכשיו, **אם לא יבא תוך יב' חודש**, ומת, הגט חל. ומוכיחה הגמ', א"כ אף בשאר אונסים. **דוחה הגמ'**, שבשאר אונסים אין ראייה שהגט יחול, שאפשר שרק לגבי מיתה חל, כיון שכונתו שיחול מיד. כדי שלא תפול ליבום אם ימות. **אמר לעדים שיתנו את הגט אם לא יגיע תוך ל' יום**. והגיע ביום הל', לפתח העיר, ולא מצא מעבורת לחצות את הנהר, וצק ראו שבאתי. **פסק שמואל**, שלא נקרא שבא, והגט חל. מבואר שאין טענת אונס בגיטין. **דוחה הגמ'**, אולי יש טענת אונס, באונס גמור. **וכאן הוא הזיק לעצמו**, היות וזה דבר שכיח שלא שייך לעבור את הנהר.)

אמר רב שמואל בר יצחק, הדין של המשנה שיש תקנה לבתולה להינשא ביום הרביעי, **דווקא** בזמן שנוהג תקנת עזרא, שבתי דינים יושבים בימים ב' וה'. **אולם קודם תקנת עזרא**, נישאת בכל יום. **ומתקנת עזרא וילך**, אם יושבים בתי דינים כל יום, נושא כל יום. ואם לאו, כתקנת עזרא. **ואי"ל דווקא אם כבר טרח על סעודה**, שאל"כ יש תקנה חכמים ששקדו על תקנת בנות ישראל, שיטרח בסעודה ג' ימים. **אולם מזמן הסכנה**, נהגו לישא ביום ג', ולא מיחו בידם. **הסכנה היא**, שאמרו הגויים, נישאת ביום הרביעי תיבעל להגמון תחילה. והיו צנועות שמסרו עצמן להריגה. **ולא דרשו להם** שבאונס מותרת לבעלה, משום אשת כהן שנאסרת באונס, ומשום פרוצות שביעלו ברצון ויאסרו. **ולא עקרו את התקנה של יום הרביעי לגמרי**, כיון שגזירת ההגמון עתידה להתבטל. **ולא חששו להגמון שיבא ביום אחר**, כיון שידע שיש תקנה לישא ביום רביעי, בא באותו יום בלבד.

ביום שני, לא יכנסו, כדי שיטרח בסעודה. **ומפני האונס**, מותר לכנוס כבר בשני. **"מפני האונס"**, ביאור א', היינו ששר צבא מתקרב לעיר, וחושש שיחטוף את טירת הסעודה. **ביאור ב'**, מת אביו של חתן או אם הכלה, קודם נישאין, ואח"כ נוהגים דיני אבלות.